

האם המסורת נפגעת
כאשר שואפים ופועלים
למען שוויון מגדרי
טוטאלי? לפי נשות
הכותל.

עבודה מסכמת קורס תפילת נשים

סמסטר א' תשפ"ה

מגישה: איה בכר 325040301

תאריך הגשה: 02.03.2025

מבוא:

המסורת היהודית מתקיימת מזה אלפי שנים בזכות הקפדתם של היהודים על שימור התורה והתרבות. עם זאת, שמירה על המסורת איננה משימה פשוטה: החברה האנושית משתנה תדיר, ותפיסות שהיו מקובלות לפני מאה שנה עשויות להיתפס היום כמיושנות או בלתי רלוונטיות. מאחר שהעולם נתון לשינויים מתמידים, נוצר מתח מובנה בין הצורך לשמר את המסורת לבין הצורך להתאים אותה למציאות המשתנה.

אחד ההיבטים המרכזיים במסורת היהודית הוא ההגדרה הברורה של תפקידי המגדר, שבהם הגבר היהודי מופקד על לימוד התורה והאישה על ניהול הבית. לאורך השנים תפיסה זו השתנתה, כאשר יותר נשים החלו להביע עניין בלימוד תורה, ומנגד, גברים רבים יותר ביקשו לקחת חלק פעיל בגידול הילדים ובטיפול במשק הבית. שינויים אלה עוררו דאגות ומחלוקות בתוך הקהילה היהודית, במיוחד סביב השאלה: כיצד ניתן לשמור על המסורת אם תפקידיהם המסורתיים של גברים ונשים משתנים?

כדי לבחון את השאלה הזו לעומק, המחקר מתמקד במקרה הבוחן של ארגון "נשות הכותל". הארגון, שהוקם בשנת 1988, צמח מתוך קבוצה של נשים יהודיות שביקשו להתפלל ברחבת הכותל המערבי תוך קריאה בתורה והתעטפות בטלית. למרות שהתפילה שקיימו הייתה הלכתית, נשים אלו נתקלו בהתנגדות עזה מצד מתפללים חרדים, שכללה קריאות גנאי ואף אלימות פיזית. כתוצאה מכך, הוקם הארגון מתוך שאיפה לאפשר לנשים חופש תפילה בכותל, אחד האתרים הקדושים ביותר לעם היהודי.

מאבקן של "נשות הכותל" יצר מחלוקת עמוקה בציבור הישראלי והיהודי בכלל. מצד אחד, הכותל נתפס כאתר דתי מסורתי, ולכן קבוצות רבות רואות בנשות הכותל איום על קדושתו. מצד שני, הארגון פועל להרחבת גבולות ההשתתפות הדתית של נשים תוך הישענות על מקורות הלכתיים ועל עקרונות של שוויון מגדרי.

מתוך כך עולה שאלת המחקר:

האם המסורת נפגעת כאשר שואפים ופועלים למען שוויון מגדרי טוטאלי? לפי נשות הכותל.

סקירה ספרותית וניתוח מעמיק של הנושא:

התייחסות הפעולות של "נשות הכותל" עוסקת גם בנושא קריאת נשים בתורה, וגם בהנחת תפילין והתעטפות בטלית.

קריאה בתורה-

לפי התלמוד כתוב- "תנו רבנן: הכל עולין למנן שבעה, ואפילו קטן ואפילו אשה. אבל אמרו חכמים: אשה לא תקרא בתורה, מפני כבוד צבור" (מגילה כ"ג א' י"א). הפוסק הזה מסביר שפעם לכולם היה מותר לעלות מנין שבעה", מספר העולים לקריאת התורה ביום שבת, גם אישה וגם ילדים. בהתייחסות מאוחרת של החכמים הוסיפו את האיסור של אישה לקרוא בתורה מכיוון לשמור על "כבוד הציבור". פרשנים רבים פירשו את ציטוט זה בדרכים שונות. לפי המאמר: "הכל עולין למנין שבעה" של דוד ברא"ז שיש בפסוק זה דוגמא של "התפתחות היסטורית בהלכה":

1. בתחילה נשים למניין שבעה ללא שום הגבלה.

2. בשלב מאוחר יותר קבעו חכמים שאין להעלות אישה במקרה הגברים שבבית הכנסת אינם יודעים לקרוא בעצמם בתורה.

3. בשלב הסופי חכמים אסרו לחלוטין לאישה לעלות לתורה מפני כבוד הציבור. (ברא"ז)

פרשנים רבים עוסקים גם בפירוש המונח: 'כבוד הציבור'. בסיפרו "דרכה של הלכה" של הרב דניאל שפרבר, מפרש את מונח 'כבוד הציבור' בכך שהינו תיאור חז"ל של הדרך המומלצת לקריאה בתורה- אך לא קיים איסור בדבר. הוא תופס את המושג בתור מושג סוציולוגי- היסטורי ומסביר שפעם, מעמד האישה היה שונה ולכן אם אישה הייתה עולה לקרוא היה גורם לפגיעה בכבוד ציבור הגברים. הוא נותן גם הרבה דוגמאות בהן נשים כן עלו לקרוא בתורה בדיעבד או בשעת דחק ולכן הוא טוען שלא היה איסור גמור. בנוסף, הרב שפרבר מציין את הכלל ההלכתי של 'כבוד הבריות- גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה' (תלמוד בבלי, מסכת ברכות, דף י"ט, עמוד ב'). כלל זה מתאר מצב בו קיום חיוב או איסור הלכתי גורם לבזיון או בושה לבן אדם אחר, לכן נדחה הקיום של החיוב. הוא נותן דוגמה שבה יש קהילה של נשים נפגשות מכך שהן אינן יכולות לעלות לתורה- משום התקנה מדרבנן של כבוד הציבור, וכבוד הבריות אמור לדחות את כבוד הציבור, (שפרבר, 2007).

עוד מקור הלכתי הקשור לנושא זה הינו מהתלמוד הבבלי- "אמר שמואל: קול באשה ערוה, שנאמר "כי קולך ערב ומראך נאוה" (תלמוד בבלי, מסכת ברכות, דף כ"ד, ובתלמוד בבלי, מסכת קידושין, דף ע' עמוד א'). מקור זה מתייחס להלכה של איסור של גבר לשמוע קול שירה של אישה מכיוון שהקול מטעמי צניעות. כאשר

אישה עולה לתורה זה נחשב לשמוע קול אישה ולכן אסור לה לעשות זאת. טענה נגד קיימת חידושי הרשב"א- שדין קול באשה ערוה אינו שייך אלא בקול שיר, או בשאלת שלום שיש בו חיבה (ברכות כ"ד ע"א), אבל קול דברים בעלמא שרי (כההיא דקידושין ע' ע"א). הוא טוען שקריאה בתורה אינו שירה ולכן כן מותר לנשים לקרוא.

עוד טענה התומכת ב"נשות הכותל" אשר קוראות בתורה בקבוצה של רק נשים הינה: "אבל מכיוון שאינו לכוונה אלא מצד תרעומתה על השי"ת ועל תורתו, אין זה מעשה מצווה כלל אלא אדרבה מעשה איסור שהאיסור דכפירה שחושבת דשייך שיהיה איזה חילוף בדיני התורה היא עושית גם מעשה שחמיר" (או"ח, חלק ד' סימן מ"ט), ורק באופן סברה לחוד, אפשר להגיד שאם יש קבוצת צדקניות שכוונתן רק לשם שמיים, בלי שום ערעור על תורת ה' ומנהגי ישראל, אז כמובן מה שייך למנוען מלהתפלל ביחד וגם יכולות לקרוא בספר תורה.

הנחת תפילין והתעטפות בטלית-

החלק השני של העבודה של נשות הכותל הינה התעסקות בזכות נשים בהנחת תפילין והתעטפות בטלית. הנחת תפילין והתעטפות בטלית שתיהן מצוות השייכות לגבר מכיוון שהם תלויות בזמן- ונשים פטורות לקיים אותן, אלה מצוות בשם 'שהזמן גרמא'- "וכל מצוות עשה שהזמן גרמא, אנשים חייבין ונשים פטורות" (משנה, מסכת קידושין, פרק א', משנה ז'). אומנם לא רשום הלכה אחת ספציפית המתייחסת לאיסור גמור של נשים להניח תפילין או להתעטף בטלית, כן קיים האיסור: "לא יהיה כלי גבר על אשה, ולא ילבש גבר שמלת אשה" (דברים פרק כב, ה'). 'כלי גבר' מתייחס לפריטי לבוש של גברים, תכשיטים, או לגלח את הראש כמו שגברים מגלחים. הרמב"ם מסביר את האיסור בשני אופנים. הראשון- לבישת בגדי המין השני מוביל לגירוי מיני, והשני בכך שזה מנהג של עובדי עבודה זרה: "ודע שזאת הפעולה, כלומר היות הנשים מתקשטות בתכשיטי האנשים או האנשים בתכשיטי הנשים, פעמים תיעשה לעורר הטבע לזימה כמו שהוא מפורסם אצל הזונים, ופעמים ייעשה למינים מעבודת עבודה זרה כמו שהוא מבואר בספרים המחוברים לזה" (ספר המצוות לרמב"ם, מצוות לא תעשה, ל"ט ומ'; מורה נבוכים, חלק ג', פרק ל"ז). איסור הנחת התפילין לפי הרמב"ם קיים בכך שמצוות תפילין היא "למען תורת ה' בפיך (שמות י"ג ט) ודרשו במכילתא דר' ישמעאל (בא פרשה יז) שרק מי שחייב בתלמוד תורה חייב בתפילין.

לעומת זאת, הוכחה בעד שנשים יניחו תפילין ויעטפו בטלית היא האמונה בעדה האשכנזית, שנשים שמבצעות מצווה שהן פטורות ממנה הן מבורכות על קיומן. "אמנם נשים שלנו - רבות יושבות בסוכה, ומברכות "לישב בסוכה". ואין זה ברכה

לבטלה, דהכי קיימא לן לומר בכל מצווה שהזמן גרמא - רשות בידן לעשות המצווה, ומברכות עליהם" (ערוך השולחן אורח חיים תרמ). לעומת זאת, נשים ספרדיות לא מברכות על קיום מצוות שהן לא חייבות בהן. השולחן ערוך פסק כדעת הרמב"ם, שאין לברך, ולכן הספרדים נוהגים בדרך כלל כדעת השולחן ערוך. בכל זאת היו קיימות קהילות ספרדיות שבהם הנשים נהגו לברך (חיד"א, שו"ת יוסף אומץ, סימן פב; ציץ אליעזר, ט, סימן ב) חיד"א, שו"ת יוסף אומץ, סימן פב; ציץ אליעזר, ט, סימן ב).

מקרה מבחן:

לצורך קיום מקרה מבחן בעבודה זאת, נערך ראיון בין מגישת העבודה: איה בכר, לבין חברת הנהלה של "נשות הכותל": לינדה אביטן. אביטן עלתה לארץ מארצות הברית בשנת 1982 עם תואר ראשון בפסיכולוגיה מאוני' רטגרס, ניו ג'רזי ותואר שני בעבודה סוציאלית אוניברסיטת קולומביה, ניו יורק. היא גדלה בתנועה הקונסרבטיבית, ופעילה בקהילות מסורתיות בארץ. יו"ר קהילה עדת שלום-עמנואל ברחובות. מזה שלושים שנה עובדת עם ילדים ומשפחות במגזר הציבורי-הרווחה, וכן במגזר הפרט.

הראיון התמקד בתפיסתה את משמעות התפילה, הקשר שלה לארגון נשות הכותל, ובעיקר, בעמדותיה ועמדות ארגון, "נשות הכותל", על המתח בין שאיפה תפילה שוויונית בכותל לבין שמירה על המסורת המסורת היהודית.

מניתוח דבריה עולה תפיסה דואלית של התפילה, המשלבת בין ההיבט המסורתי-הלכתי לבין החוויה האישית. עבודה, התפילה מהווה חוליה בשרשרת מסורת בת מאות שנים, המספקת תחושת מיקוד, שקט והתכנסות פנימית. היא מדגישה את תפקיד התפילה ככלי להתפתחות אישית ורוחנית, להיות "אדם יותר טוב... ויותר יהודי".

חיבורה לנשות הכותל התפתח מתוך מעורבותה בתנועה הפמיניסטית ושאיפתה לשוויון זכויות במרחב הציבורי והמשפטי. הצטרפותה הפעילה לארגון התרחשה סביב שנת 2010, בתקופה שבה החלו לעצור נשים שהתעטפו בטלית בכותל. נקודת מפנה משמעותית הייתה פסק הדין של השופט משה סובל, שקבע כי תפילת נשות הכותל אינה מהווה הפרה של הסדר הציבורי וכי גם הן מהוות "ציבור" בעל מנהג מקום.

המרואיינת מציגה עמדה מורכבת ומעמיקה בנוגע ליחס בין מסורת ושוויון. היא שוללת את קיומה של סתירה בין השניים, ומדגישה כי אין איסור הלכתי על תפילת נשים במניין נשים. לתפיסתה, פעילות הארגון אינה מהווה שבירה של המסורת אלא התפתחות והרחבה שלה. היא מתנגדת בתוקף לתפיסות מסוימות במסורת, כמו "קול באישה ערוה", אותן היא רואה כעיוות של המקורות המקוריים. האתגרים המרכזיים איתם מתמודד הארגון, לפי המרואיינת, כוללים הגבלות על הכנסת ספר תורה לכותל והתנגדות אקטיבית מצד מתפללים אחרים. היא מדגישה כי הכותל הפך למקום התפללות אורתודוקסי רק לאחר 1967, וטוענת כי אין לו קדושה מיוחדת במסורת היהודית, בהיותו קיר חיצוני של הר הבית. המרואיינת תומכת בשינוי הדרגתי ורואה התקדמות איטית אך עקבית במהלך 36 שנות פעילות הארגון.

חזונה לעתיד אינו כולל שינוי דרמטי של המקום, אלא יצירת מרחב מכיל ואינקלוסיבי המאפשר לכל הקבוצות להתפלל בדרכן. היא מבקשת את הזכות להתפלל ללא הפרעה ורואה חשיבות בהמשך המאבק המשפטי והציבורי. לתפיסתה, חשיפה ממושכת לתפילת נשים תתרום להפיכת התופעה לנורמטיבית יותר בחברה הישראלית, לדוגמה היא אומרת שהיא כבר רואה שינוי, היא מספרת שהיא שמה לב שמגיעות בראש חודש בנות אורתודוקסיות להתפלל "והן יושבות בכיסאות ליד המחיצה ופעם היו יושבות כאילו בשקט, בשקט ושמונו לב שהתחילו גם לשיר עם החזן ולהרים את הקול, להשמיע את הקול, וזה בזכותנו".

קישור לחומר הנלמד בקורס:

בקורס תפילת נשים עסקנו בסיפוריהן של נשים אמיצות לאורך ההיסטוריה היהודית. נשים אלו, שהתפילה והחיבור לדת היו חשובים עבורן, לא חששו להרים את קולן ולפעול למען מה שהאמינו בו.

הדוגמה הראשונה והמכוננת היא סיפור תפילת חנה (שמואל א', פרק א', פסוקים א'-כ"ח), מתקופת התנ"ך. חנה, אשת אלקנה, סבלה מעקרות ומצוקה נפשית עמוקה. לאחר עשר שנות עקרות, בעלייתה לשילה, החליטה חנה לנקוט במעשה אמיץ ופנתה למשכן להתפלל ולהתחנן בפני ה' לפרי בטן. בעמידה לפני המזבח, במקום שבו ישב עלי הכהן, החלה להתפלל בקול. היא התחננה ובכתה לפני ה', ונדרה להקדיש את בנה לעבודת ה' כל ימי חייו. עלי הכהן, ששמע את תפילתה הנרגשת, האשים אותה בשכרות. חנה, במקום לשתוק או לסגת, השיבה בתקיפות: "לֹא אֶדְנִי, אֲשֶׁה קֶשֶׁת-רוּחַ אֲנֹכִי, וְנִין וְשָׂכָר לֹא שָׁתִיתִי; וְאֶשְׁפֹּךְ אֶת-נַפְשִׁי, לַפָּנִי יְהוָה" (שמואל א', פרק א', פסוק טו'). תגובתו של עלי הייתה ברכה, ואכן, זמן קצר לאחר מכן נפקדה חנה. סיפורה מהווה דוגמה לאישה חזקה ואמיצה שלא ויתרה על שאיפותיה.

דוגמה נוספת של אישה אמיצה הינה פאני נוידא, אישה יהודייה מצ'כיה, אשר בשנת 1855 פרסמה סידור תפילה חדשני המיועד לנשים בשפה הגרמנית. נוידא, שהייתה חלוצה בתקופתה, זיהתה את המגמה המדאיגה של התרחקות נשים ונערות מהדת והמסורת בשל מחסום השפה. היא מצאה פתרון מעשי למצב זה על ידי התאמת המסורת היהודית בת אלפי השנים לצורכי זמנה, ובכך אפשרה לנשים רבות יותר להתקרב למסורת.

בימינו, "נשות הכותל" ממשיכות את דרכן של נשים אלו. הן ניצבות באומץ לב ונאבקות למען מה שהן מאמינות בו. בדומה לחנה, הן משמיעות את קולן גם כאשר מכנים אותן 'משוגעות' או מבקרים את מעשיהן. בדומה לפאני נוידא, הן פועלות לשימור הקשר למסורת בדרך המתאימה להן, ומבקשות לאפשר לנשים רבות יותר למצוא את דרכן אל התפילה והמסורת היהודית.

סיכום ומסקנות:

תשובה לשאלת המחקר האם המסורת נפגעת כאשר שואפים ופועלים למען שוויון מגדרי טוטאלי? לפי נשות הכותל:

מסתמן מהמחקר שהתשובה הינה שלילית. מהסקירה הספרותית הנרחבת בנושא, בנוסף להכרת והבנת המצב התרבותי- חברתי הרלוונטי, עלות מספר מרכוביות. עם זאת, על פי ראיית עולמן של "נשות הכותל", אין בכך כל מורכבות. בעיניהן, השאיפה לתפילה שוויונית לנשים אינה פוגעת במסורת, אלא להפך - היא מסייעת לקדם אותה ולהתאים אותה לרוח התקופה. ההלכה אינה סטטית; היא משתנה לאורך הדורות ומתווספות לה התאמות ותיקונים.

תובנה מרכזית נוספת היא שרצונו של אדם לקיים מצווה מתוך כוונה טהורה להתחבר לדת הוא מבורך, גם אם מבחינה הלכתית אינו מחויב בקיום אותה מצווה. כמו כן, עולה מהמחקר כי השאיפה של "נשות הכותל" אינה להגיע ל"שוויון מגדרי טוטאלי", אלא להפוך את הכותל למרחב ציבורי אינקלוסיבי יותר - מקום שבו לכל אדם יש זכות לקיים את תפילתו בדרך שהוא רואה לנכון, כל עוד אינו פוגע בזולתו. הרב דניאל שפרבר מסכם את הסוגיה באופן מדויק במאמרו "כבוד הציבור וכבוד הבריות":

"קביעון הלכתי. האם זוהי הדרך שבה יש לגשת לשאלות הלכתיות? האם זו הדרך שבה עלינו לראות את הדינמיקה של ההלכה? כאן מגיעים אנו ללב השאלה: שאלת התהליך ההלכתי. האם ההלכה מתקבעת בזמן כלשהו? שמא נתקבעה ההלכה באירוע היסטורי שקרה במאה ה-19, כאשר קבע החתם סופר (וממשיכיו עד לחזון איש) את מטבע הלשון "חדש אסור מן התורה", (תלמוד בבלי, מסכת קידושין, דף ל"ח עמוד ב') או שמא עלינו לומר: לא! ההלכה השאירה תמיד פתח לגמישות שתוכל להתאים עצמה למציאות ולשינויים, שהרי אף אחד לא חי היום לפי השולחן ערוך, אלא כלשונו של הרב קוק זצ"ל: "הישן יתחדש והחדש יתקדש" (אגרות הראי"ה ח"א, ירושלים תשכ"ב עמ' ריד) ...

עלינו להיות, אם כן, מעורבים וללמוד לא רק את ה"יש" אלא גם את ה"ראוי". לא רק את ההלכה הפורמלית אלא גם את הערכים העומדים מאחורי, מה שמכונה: "מטא-הלכה". בעוד הרכיב החוקי הטהור, המתבסס על ניתוח הלכתי, הגיוני ומנומק יישאר קבוע למד, השיקול שלמדיניות הציבור דורש בחינה מחודשת על ידי גדולי התורה שבכל דור באופן תמידי. אחרי הכל, צרכים, רגישויות ומדיניות הציבור משתנים לפי הזמן והמקום. מה שנחשב מרכזי במאה ה-19 אולי כבר לא תופס מקום חשוב במאה ה-21, ומה שלא נגע לפוסקים שלפני שלושים שנה עשוי להיות מרכזי היום" (שפרבר, 2003).

נספחים:

ביבליוגרפיה:

ברא"ז, ד' (אין תאריך). "הכל עולין למנין שבעה". מכללה אקדמאית הרצוג,
https://www.herzog.ac.il/vtc/tvunot/netuim/netuim20_baras.pdf .37-33

שפרבר, ד' (2003, מאי). **כבוד הציבור וכבוד הבריות- נשים וקריאת התורה**. נאמני
תורה ועבודה.

<https://toravoda.org.il/%D7%9B%D7%AA%D7%91%D7%94/%D7%9B%D7%91%D7%95%D7%93-%D7%94%D7%A6%D7%99%D7%91%D7%95%D7%A8-%D7%95%D7%9B%D7%91%D7%95%D7%93-%D7%94%D7%91%D7%A8%D7%99%D7%95%D7%AA-%D7%A0%D7%A9/%D7%99%D7%9D-%D7%95%D7%A7%D7%A8%D7%99%D7%90%D7%AA>

שפרבר, ד' (2007). **דרכה של הלכה: קריאת נשים בתורה**. ירושלים: ר. מס.

נשות הכותל (2016). **מי אנהנו**. Womenofthewall.org.
[/https://womenofthewall.org.il/he/mi-anahnu](https://womenofthewall.org.il/he/mi-anahnu)

שאלות לראיון עם נשות הכותל:

1. מה היא תפילה עבורך? מה החשיבות שלה?
2. מה הוביל אותך להצטרף לנשות הכותל?
3. לפי דעתך ועל פי תפיסת נשות הכותל, מה חשוב יותר – שמירה על המסורת או קידום השוויון? האם לדעתך יש ביניהם איזון, או שאחד מהם צריך לגבור על השני?
4. איך את אישית חווה את המתח בין מסורת לשוויון מגדרי במסגרת הפעילות שלך?
5. לדעתך, האם הדרישה לשוויון מגדרי בתפילה בכותל פוגעת במסורת היהודית או דווקא מעצימה אותה?
6. האם את רואה עתיד שבו ניתן יהיה להגיע לפשרה בין עקרונות המסורת לבין השאיפה לשוויון מגדרי מוחלט?
7. האם לדעתך, שינוי הדרגתי עדיף על מהפכה מהירה במעמד הנשים בתפילה?
8. האם את מרגישה שהתפילה במסגרת נשות הכותל חיזקה את הקשר שלך ליהדות ולמסורת, או שגרמה לך להסתכל עליה אחרת?
9. אם היית יכולה לשנות דבר אחד במצב הנוכחי, מה הוא היה?
10. האם את מכירה מקורות נוספים שיכולים להיות חיוניים או רלוונטיים למחקר שלי?

קישור לתמלול הראיון עם לינדה אביטן:

https://docs.google.com/document/d/1Z8HEfmBpmcHEFoUm-zU_n3u48LiVTguLzGxP5eLhaWY/edit?usp=sharing

